

zo vaak heeft moeten ontberen” (p. 191). Het is doorheen het boek wel duidelijk dat Holthuis de geestdrift en zalige koppigheid van zijn grootoom bewondert. Hij vat de rol van zijn verre grootoom terdege samen: “Jan Stoffel heeft zich met verve en vol energie gestort in het vaak heftige sociale en politieke debat dat Nederland in de jaren voor en na de eeuwwisseling in zijn greep heeft. Daarin is hij niet de enige en hij zal niet de hoofdrol spelen, hoezeer hij soms denkt dat dat wel zo zou moeten zijn. Daarvoor zijn zijn opvattingen te kwetsbaar en is zijn positie te eenzaam”(p.120).

Het slothoofdstuk is kort. Het is een eindbalans van het leven van Jan Stoffel. Holthuis speurt ook naar latere sporen van Stoffels gedachtengoed en vindt er tot in 1993. Dat is een goede voorzet voor verder historisch-maatschappelijk onderzoek naar de voorlopers van het ecologisch gedachtengoed, al is het een retrospectieve oefening die eerder gekunsteld aanvoelt. Het toont wel aan dat de discussies over de verdeling van de rijkdom en het al dan niet heffen van de belastingen nog tot vorige eeuw – en laten we eerlijk zijn – tot vandaag standhouden. Het is inspirerend om vergeten negentiende-eeuwse figuren en hun ideeën ter hand te nemen en hun oplossingen voor de groeiende kloof tussen arm en rijk te herlezen. Door dit soort figuren vanonder het stof te halen, krijgen we ook een beter zicht op het breder maatschappelijk netwerk in de sociaalliberale ideologie die vooruitstrevende figuren vaak persoonlijk inkleurden.

Carmen Van Praet

Pieter Steenbergen, *Van ons, voor ons. 150 jaar veerkracht van consumentencoöperatie Coop* (Aalten: Uitgeverij Fagus, 2024). 216 pp. ISBN 9789083372143.

DOI: 10.52024/ezsc8590

De coöperatie (ook wel co-op genoemd), als zelforganisatie van producenten, verbruikers of werknemers, gericht op het vergroten van economische macht en het behalen van schaalvoordeel voor de gemeenschap (van leden), is al even aan een revival bezig. In België werd eind 2017 Bees Coop geopend in Schaarbeek (voorstad van Brussel), geïnspireerd door het al in 1973 in New York opgerichte Park Slope Food Coop, dat 16.000 coöperanten telt. In Nederland ontstond

in 2018 de coöperatieve supermarkt Odin door een fusie van de coöperatieve groothandels Odin en De Nieuwe Band. Inmiddels zijn er zo'n 35 winkels met samen 17.500 leden. Belangrijkste verschil met de Belgische voorbeelden is dat ook niet-leden er kunnen winkelen. Bij elk van deze coöperatieve winkels vind je een verwijzing naar de coöperatieve tradities uit eigen streek en land. Het lijvige boek over het verleden van consumentencoöperatie Coop probeert dit verleden terug onder de schijnwerpers te brengen: een aandacht die het zonder meer verdient, en die de huidige initiatieven ook de potentiële valkuilen kan laten zien bij het in de praktijk brengen van het coöperatieve gedachtegoed.

Auteur Pieter Steenbergen wijst er terecht op dat “gemeenschappelijke belangen gemeenschapsgevoel mee [brengen], en dat is iets, wat wij tegenwoordig, nu er zoveel is dat de mensen verdeelt, meer dan ooit nodig hebben”. Tegelijk maakt dit boek duidelijk dat – eerder dan door de coöperatieve ideeën – potentiële leden van coöperaties aangetrokken werden door de goedkope prijzen en de mogelijke winstdeling. Dit verklaart ook deels waarom de coöperaties het moeilijker kregen toen de economie floreerde en de lonen stegen. Fusies en uitbreiding naar andere actieterreinen of besteding van de winst aan goede doelen werden dan ook zelden met veel enthousiasme omarmd. Elk individueel lid probeerde telkens het onderste uit de kan te halen voor zichzelf en had relatief weinig oog voor het gemeenschappelijk belang. Ledenvergaderingen gingen niet zelden gepaard met geschillen en ruzies, waarbij de vraag wie de bakens uitzet herhaaldelijk terugkeerde. Pas wanneer de interesse begon af te nemen en een klein en lang zetelend bestuur overbleef, werd overgegaan tot investeringen en fusie. Het was dan echter vaak al te laat om als dominante partner aan de tafel te gaan zitten, waardoor de coöperatieve idealen verwaterden.

Het werk is uiteindelijk een lijvig en kleurrijk *salontafelboek* geworden. Het bestaat uit elf genummerde hoofdstukken, die telkens worden afgesloten met een collage van bij het onderwerp van het respectievelijke hoofdstuk passende afbeeldingen. In het eerste hoofdstuk wordt stilgestaan bij het ontstaan van de consumentencoöperatie. Interessant daarbij is dat de in 1844 opgerichte Rochdale Society of Equitable Pioneers, die algemeen wordt beschouwd als de eerste coöperatie, actief was in een milieu van zelfstandige kleermakers en schoenmakers. Eerder dan zou vermoed worden is de coöperatie dus niet in een omgeving van ongeschoolde arbeiders, maar bij kleine zelfstandigen met een zeker vermogen

ontstaan. Op het Europese vasteland ontwikkelden de coöperatieve ideeën zich in diverse richtingen, waarbij het Gentse model uit België één van de trendsetters was. De auteur laat echter zien dat de coöperatie in Nederland zich op een heel andere manier ontplooipte. Na dit inleidende hoofdstuk volgen nog vijf chronologisch opgebouwde hoofdstukken, die laten zien hoe de consumentencoöperatie, inzake Coop Nederland groeide, bloeide en uiteindelijk tot verval kwam. In de tussenliggende hoofdstukken wordt dit geïllustreerd met één of twee goed uitgebouwde geschiedenissen van lokale coöperaties. Daarbij laat de auteur niet enkel zijn uitgebreide kennis van het onderwerp zien, maar stoffeert hij dat ook met heel wat bronnenmateriaal.

Zo toont hij aan dat een aantal van de oudste Nederlandse coöperaties door en voor 'de heren', mensen uit de hogere middenklasse, die in sommige gevallen zelfs over bedienden beschikten, waren opgericht. Deze coöperaties bleven in zekere zin dan ook dicht bij de oorspronkelijke doelen van de Rochdale Society en stonden verder af van de ideologisch gekleurde coöperaties zoals ze elders ontstonden. Hoewel andere maatschappijen wel duidelijk stellen voor de arbeiders opgericht te zijn, is het met een vergrootglas zoeken naar arbeiders tussen de stichters en/of bestuursleden.

Zo zijn er in het boek tal van interessante inzichten terug te vinden, zoals de kwetsbaarheid van de coöperaties door hun focus op broodverkoop. Ze deden dat mogelijk wegens een aarzeling om de bestaande kruideniers en ondernemers concurrentie aan te doen. Ik durf daarin een nadeel van de mercantiele handelsgeest van de Nederlander te zien, maar ik ben natuurlijk een Belg. Wanneer toch andere activiteiten naast de broodverkoop werden opgezet, zoals een winkel, een ziekenfonds of zelfs een volkstuin, leken die elkaar te beconcurreren in plaats van elkaar te steunen: de diverse afdelingen streden met elkaar om de benodigde middelen. Op het moment dat brood een minder prominente plaats begon in te nemen op het menu, daalde uiteraard de prijs en dus ook de omzet van de coöperatie, waardoor haar lot bezegeld was.

Voor de opbouw van het boek heeft de auteur gebruik gemaakt van het SICADE-model. Het is echter even wennen om zich dit eigen te maken en zo de rode draad doorheen het boek te kunnen volgen. Dat bij de druk de kleuren van dit model wellicht anders tot uiting kwamen dan de auteur voor ogen had, vraagt wel wat van de lezer, zeker als die aanleg tot kleurenblindheid heeft, zoals ondertekende.

Het boek is goed voorzien van cijfermateriaal en statistieken, zelfs al vragen ze wel wat studiewerk om ze goed te begrijpen. De grote diversiteit aan vormen binnen het coöperatieve veld bemoeilijkt het de auteur ook om conclusies te trekken, waardoor de casussen het anekdotische mogelijk wat té veel uitvergrooten. Het gedetailleerde werk over 150 jaar Coop is zonder twijfel een voorbeeld van hoe het onderzoek naar het verleden van de coöperatieve beweging kan aangepakt worden. Ik kan dan enkel maar hopen dat het één van vele prachtige publicaties over de coöperatie in de Lage Landen en Europa kan worden.

Martijn Vandenbroucke, AMSAB

Josine Teeuw, *Ik wil er niets van weten. Hoe visie, kennis en tijd uit Den Haag verdwenen* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2023). 319 pp.
ISBN 9789464550573.

DOI: 10.52024/k45bkt24

Josine Teeuw stelt dat ad-hocbeleid is gaan domineren. Tot dat inzicht kwam ze op basis van haar jarenlange ervaring als ambtenaar (p.5). In haar proefschrift bespreekt ze de kenmerken van ad-hocbeleid, de nadelen ervan en in welke context het kon ontstaan. Ze illustreert het ook aan de hand van twee beleidsterreinen: volkshuisvesting en thuiszorg.

Eerst de definitie. “Ad-hocbeleid is het inzetten van een tamelijk willekeurig instrument om een probleem op te lossen, met vaak onbedoelde en zelden de beoogde gevolgen” (p.33). Het is het gevolg van “besluitvorming zonder veel beleidsvoorbereiding” en een “keuze voor een oplossing die niet of nauwelijks gebaseerd is op voorafgaande analyse, visievorming en doelformulering”(p.33). Omdat ad-hocbeleid vaak onbedoelde nadelen heeft, wordt het gevolgd door nieuw ad-hocbeleid. Zo ontstaat een vicieuze cirkel.

Kijken we naar de historische situering, dan leunt Teeuws analyse zwaar op een contrast tussen vóór en na 1980. Teeuw constateert een afname van kennis, visie en tijd (nemen) bij ambtenaren, bewindspersonen en Kamerleden na 1980. Ze stelt dat in de eerste decennia na de oorlog nog een “planmatige” en “rationale wijze van beleid maken” domineerde (p. 21). Maar dat veranderde. Het kabinet-